

לאחוז בקרנות המזבח

מים ראשונים: הביטוי "לאחוז (או להחזיק) בקרנות המזבח" השגור היום בפינו, הוא ביטוי מושאל במשמעות של מי שמתעקש ועומד על דעתו בנימוקים שונים ומשונים, ועוד יותר של מי שנאחז בכוח במשרה או תפקיד מסוים בכל מחיר ולא מוכן לפנותו. הביטוי המקורי הוא שונה, כפי שנראה, והוא: מי שמבקש על נפשו באמצעות היאחזות בדבר קדוש.

וְכִי יִזַּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהִרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֵנוּ לָמוֹת: (שמות כא יד).¹

וַיִּנָּס יוֹאֵב אֶל אֹהֶל ה' וַיִּחַזַּק בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ: (מלכים א ב כח).²

אבן עזרא שמות פרק כא פסוק יד – אין מפלט והצלה לזדון ולערמה

ואם עשה בזדון, בערמה, עד שהרגו הוא או אחר,³ אפילו שינוס אלי להימלט, קחוהו מעל מזבחי וימות. וזה הפך הפסוק הראשון,⁴ כי בעבור שהשם אנה לידו, שם לו מקום לנוס שם. וההורג בזדון אין לו מקום לנוס, כי ממקום קדוש ילקח למות, וטעם מזבחי - מקום קדוש.⁵

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ה – דין שוגג ודין כהן שעובד במקדש⁶

הלכה יב: המזבח קולט, שהרי נאמר בהורג בזדון: "מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כא יד), מכלל שההורג בשגגה אינו נהרג במזבח. לפיכך, ההורג בשגגה וקלטו מזבח והרגו שם גואל הדם, הרי זה נהרג עליו כמי שהרג בתוך עיר מקלטו.⁷

הלכה יג: אין קולט אלא גגו של מזבח בית העולמים בלבד ואינו קולט אלא כהן ועבודה בידו. אבל זר או כהן שאינו עובד בשעה שנהרג, או שהיה עובד ולא היה על גגו אלא סמוך למזבח או אוחז בקרנותיו - אינו נקלט.⁸

¹ "יזיד", אומר בעל הטורים המתמקד בפירושו על מקבילות במקרא (במסורה בלשוננו), יש רק עוד אחד: נביא שקר "אשר יזיד לדבר דבר בשמי" (דברים יח כ), שהוא, אומר בעל הטורים, כהורג לחברו. "בערמה", יש לנו רק עוד אחד בפרשת הגבעונים אשר עשו בערמה (יהושע ט ד). אלא שההורג נפש בערמה ריחק עצמו מעדת ישראל ומה לו שיבוא כעת למזבח שהוא סמל לשלום (שופטים ו ד אצל גדעון, מדרש תנחומא צו ו וכן רבים), אבל הגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל, זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים. ראו דברינו [הגבעונים](#) בפרשת ניצבים. ואנו, אולי נזכה לחלק קצת מים שיעלו לרצון על שולחן השבת שהוא כמזבח.

² ובפרק הקודם (מלכים א ו ד) עוד משהו החזיק בקרנות המזבח: "וַאֲדֹנֵיהוּ יָרָא מִפְּנֵי שְׁלֵמָה וַיִּקֶּם וַיִּחַזַּק בְּקִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ". אלה שני המקרים היחידים בכל המקרא בהם מוזכרת סיטואציה זו ויש קשר ביניהם, שכן יואב שמחזיק בקרנות המזבח עושה זאת, בין השאר, משום שתמך בהמלכת אדוניהו. שניהם קשורים בהמלכת שלמה. אלא שעם יואב יש לדוד (ולשלמה) חשבון נוסף, ארוך יותר, והתוצאה לכאורה שונה, שהרי אדוניהו, לאחר שהחזיק בקרנות המזבח (מיד לאחר המלכת שלמה), מורשה ללכת לביתו ואילו יואב מומת במקום. ובסופו של דבר, גם אדוניהו מומת. ראו כל הפרשה במלכים א פרקים א-ג, המתמקדת בצוואת דוד ובכינון מלכותו של שלמה.

³ גם אם עשה בערמה ושלח משהו אחר? זו כוונת אבן עזרא? יש שליח (ושולח) לדבר עבירה? יש פתח לשפוט את ראשי הפשע, שולחי שכירי החרב ולדון אותם כמו הורג במזיד? אם לא טעינו בהבנת קטע זה של אבן עזרא, חידוש גדול יש כאן!

⁴ הפסוק הקודם מדבר על רוצח בשגגה: "וְאִשֶּׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידוֹ וְשָׁמַתִּי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שְׁמָה".

⁵ ובפירושו רס"ג: "מעם מזבחי – אפילו מעם מזבחי תקחנו למות". וחזקוני מוסיף: "מעם מזבחי – וכל שכן מערי מקלט". כפשוטו, פסוק זה בא להדגיש את חטאו החמור של רוצח במזיד (או בערמה), בניגוד לרוצח בשגגה ש"האלהים אינה לידו", ולומר שאין לו מפלט ובוודאי לא כפרה במקום קדוש. ואין המזבח, אומר אבן עזרא, אלא סמל לכל מקום קדוש אחר. פרשנים אחרים, רש"י רמב"ן, רשב"ם, לא טרחו לפרש את הפסוק שלנו, שעניינו אולי פשוט ואינו דורש ביאור (ראו רש"י שהולך בכיוון חז"ל, של שליח בית דין ורופא שהמיתו בשעת מילוי תפקידם). מדין תורה זה אנחנו למדים שהיה כנראה מנהג קדום, שהתורה נלחמת בו, שרוצחים נמלטים למקום קדוש ומוצאים שם מקלט קבוע או זמני ודוחים או מעכבים את עשיית הדין. על ענין זה, בעיני המקרא והמדרש, נתעכב מעט. וכרגיל, איננו מתיימרים להקיף את הנושא ולבארו עד תום.

⁶ פתחנו בפרק ההלכתי של הנושא כפי שסוכם ע"י רמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש, ספר נזיקין. אך כפי שנראה להלן, אין הדברים פשוטים כלל ועיקר והלכות אלה הן קשות ומורכבות. ראו פרשני רמב"ם ומקורותיו. ואנו נפשט את הדברים ונתמקד במה שיובילנו למדרשי האגדה שהם מנת חלקנו ועניינינו.

⁷ ממזיד למדנו לשוגג. המזבח הוא מעין עיר מקלט זמנית להורג בשגגה שלא הספיק להגיע לאחת מערי המקלט ואין רשות לגואל הדם לפגוע בו. משם ילקח הרוצח בשגגה אל אחת מערי המקלט. אך בשום פנים ואופן לא יציל המזבח את ההורג בזדון.

⁸ כאן בא רמב"ם (הכל בעקבות הגמרות, בראשן מסכת יומא פה ע"א ומסכת מכות יב ע"א) ולכאורה מגביל מאד את דבריו שבהלכה הקודמת. האם כל הדין של קליטת המזבח לרוצח בשגגה הוא לכהנים בעבודתם? וכבר התקשו בכך מפרשי רמב"ם ושברו קולמוסין רבים על כך. אחת האפשרויות היא שכאן עובר רמב"ם, בלי שהוא מפרט, לדבר על רוצח במזיד. ההלכה הקודמת מדברת בשוגג והיא לכל אדם ואילו כאן מדובר במזיד והיא דין מיוחד לכהנים. ראו הגמרא ביומא פה ע"א: "נענה רבי עקיבא ואמר: וכי יזיד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי תקחנו למות. מעם מזבחי - ולא מעל מזבח", היינו כהן שמשרת. וכך גם בגמרא מכות יב שניבא להלן: "שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו". ואם כך, הרי לנו חידוש גדול שגם רוצח במזיד אם הוא כהן בשעת עבודתו, ניצול לפי שעה (לאחר עבודתו ברור שהוא ילקח אחר כבוד לדין, כפי שרמב"ם מסביר בהלכה הבאה). כאילו לרגע אחד, דוחה עבודת הקודש את עשיית הדין. ראו השקלא וטריא בין שמירת שבת, פיקוח נפש ועבודת המקדש בגמרא סנהדרין לה ע"ב, יבמות ז ע"א ועוד. שימו לב גם לדברי רמב"ם "בשעה שנהרג" מהם משמע שמדובר ברצח בתוך בית המקדש, רצח תוך כדי עבודת הקודש. ראו יומא כג ע"א:

הלכה יד: וכל מי שקלטו המזבח, אין מניחין אותו שם אלא מוסרין לו שומרין ומגלין אותו לעיר מקלטו. במה דברים אמורים? במחויב גלות. אבל מי שפחד מן המלך שלא יהרגנו בדין המלכות, או מבית דין שלא יהרגוהו בהוראת שעה וברח למזבח ונסמך לו ואפילו היה זה - הרי זה ניצל.⁹ ואין לוקחין אותו מעל המזבח למות לעולם, אלא אם כן נתחייב מיתת בית דין בעדות גמורה והתראה כשאר כל הרוגי בית דין תמיד.¹⁰

הגב רצח ונאף והשבע לשקר וקטר לפעל והלך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם: ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה: המערת פריצים היתה הבית הזה אשר נקרא שמי עליו בעיניכם גם אנכי הנה ראיתי נאם ה': (ירמיהו פרק 2 פסוקים ט"א).¹¹

במדבר רבה פרשה כג סימן יג – יואב, דוד ושלמה¹²

"והקרייתם לכם ערים, ערי מקלט תהיינה לכם" (במדבר לה יא) ...¹³
 "ונס שמה הרוצח מכה נפש בשגגה" (במדבר לה יא). בשגגה - ולא בזדון. ואם יהרוג בזדון ויאמר: בשגגה הרגתי, ויהא בורח לערי מקלט, אמר הקב"ה: אפילו בורח ונכנס במזבח שלי - הרגו אותו, שנאמר: "וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות". ומי היה זה שברח למזבח ונהרג? יואב, שנאמר: "והשבעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניו ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבחי" (מלכים א ב כח).¹⁴

אתה מוצא שהיה יואב חכם גדול בתורה וראש סנהדרין, שנאמר: "יושב בשבת תחכמוני ראש השלישי" (שמואל ב כג ח), ולא היה יודע שכתוב בתורה: "וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כא), שהלך והחזיק בקרן המזבח?¹⁵ אלא אמר: הרוגי בית דין אין נקברים בקברות אבותיהם, אלא הם לעצמם.¹⁶ מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברות אבותי ... "ויאמר לא כי פה אמות ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו ...". (מלכים א ב ל-לא).¹⁷

"תנו רבנן: מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש, קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו - נטל סכין ותקע לו בלבו. עמד רבי צדוק על מעלות האולם, ואמר: אחינו בית ישראל שמעו! הרי הוא אומר: כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקנין ושפטין, אנו על מי להביא עגלה ערופה? על העיר או על העזרות? געו כל העם בבכיה. בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר. אמר: הרי הוא כפרתכם, ועדיין בני מפרפר, ולא נטמאה סכין. ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים".

⁹ כפי שאכן היה הדין עם אדוניהו של שלמה לא פגע בו בתחילה כאשר החזיק במזבח, רק מאוחר יותר כאשר ביקש את אבישג לאשה ואז הומת בביתו. ואולי לא פגע בו שלמה בתחילה כי דוד אביו עדיין היה בחיים. ראו סדר הדברים שם.

¹⁰ בהלכה זו אומר רמב"ם שני דברים. בראשון, הוא חוזר לדון הורג בשגגה ומסביר שקליטתו היא זמנית ובסופו של דבר הוא ישא את עונשו בעיר המקלט. שם מקומו ולא בבית המקדש. בחלק השני, מחדש רמב"ם שמי שבורח מהמלכות, או אפילו מבית דין ששופט ע"פ הוראה שעה ולא בדין תורה רגיל, שהוא דומה לדין המלך, אדם כזה יכול להיאחז במזבח והוא ניצל, אלא כמובן אם הוא אכן רוצח שניתן לדונו בפני בית דין, בהליך משפטי רגיל ולא בהוראת שעה, שאז לא תעזור לו אחיזתו במזבח. עד מתי? כמה זמן יישאר בבית המקדש? אם איננו טועים, דין זה של רמב"ם הוא חידוש שלו ואין לו מקור בחז"ל. מקורו, כך נראה, בפסוקי התנ"ך המספרים על בורחים מהמלכות, אדוניהו ובעיקר יואב שנראה להלן. יואב אמנם טעה, כפי שהגמרא אומרת (ירושלמי ובבלי מכות שנביא להלן) וגם לא ניצל, אבל המקרה שלו עליו נרחיב להלן, הוא אולי, המקור לחידוש זה של רמב"ם.

¹¹ לפני שנעבור למדרשים ונתמקד ביואב כמקרה הקלאסי של מי שאחז בקרנות המזבח, נפנה לנביאים, לפסוקים בהם ירמיהו מוכיח את עם ישראל שסבור שבית המקדש הוא מקום מפלט וכפרה לכל הפשעים שנעשים בחוץ (ואולי גם בפנים). פשעים הכוללים גם רצח. פה אמנם לא מוזכר המזבח דווקא ואחיהו בו, אבל הרעיון הוא זהה, ראו אבן עזרא לעיל "כל מקום קדוש". המקדש לא יכול להיות מקום מפלט בו יינצלו אנשים או יכופרו מעשיהם הרעים. ולא עוד, אלא שיכופר להם למפרע ולאחר שיצאו מן המקדש ישובו לעשות "את כל התועבות האלה". מלחמה זו של הנביא מוכיחה, אגב, שהייתה חשיבה עממית כזו והנביא נלחם לעקור אותה.

¹² להלן נתמקד במקרה של יואב שהחזיק בקרנות המזבח. למקרה של אדוניהו יש מעט מדרשים ופרשנים. נראה שהיה מקרה פשוט יותר בעיניהם.

¹³ מדרש זה דן בפרשת ערי המקלט שבסוף ספר במדבר, פרשת מסעי. ראו דברינו [משה וערי המקלט](#) בפרשת ואתחנן.

¹⁴ הבאנו את הפסוק בשלמותו על מנת להראות שע"פ פשט הפסוק, שלמה דן את יואב כמורד במלכות, בכך שסייע לאדוניהו. יש בפסוק אזכור לטובת יואב שבמרד אבשלום לא לקח חלק, אבל גם השוואה לחומרה: במרד אבשלום שמת אמונים למלכות דוד ואילו אצל אדוניהו, חציית את הקווים! אבל הפסוק בתורה: "וכי יזד איש על רעהו להורג בערמה" אינו מדבר במורד במלכות! תאמר שגם מורד במלכות לא יכול להינצל ע"י מזבח בית המקדש, ללא קשר לפסוק בתורה ולא דברה התורה אלא בהווה (בדוגמא) שהרי גם אונס ושאר פשעים לא ייסלחו באחיה בקרנות המזבח - והרי לנו הרחבה של דין התורה. או תאמר שלמורד במלכות יש דין של רוצח במזיד ובעורמה. בכל מקרה, זו הרחבה על דין תורה שעשה שלמה וברמב"ם לעיל על בסיס המקרה של אדוניהו (הערה 9) עולה ברור שהמזבח מציל מורד במלכות. נצטרך למצוא סיבה אחרת למקרה של יואב.

¹⁵ כאן משמע שחטאו של יואב היה אכן רצח והריגה בעורמה. אבל של מי?

¹⁶ ראו מסכת סנהדרין פרק ו משנה ה: " ... ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו אלא שתי בתי קברות היו מתוקנין לבית דין, אחת לנהרגין ולחונקין ואחת לנסקלין ולנשרפין".

¹⁷ ראו הפסוקים שם במלואם: "ויבא בניהו אל אהל ה' ויאמר אליו מה אמר המלך צא ויאמר לא כי פה אמות וישב בניהו את המלך דבר לאמר מה דבר יואב ומה עניני: ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אביו. ופירוש רד"ק לפסוק ל שם: "לא כי פה אמות - אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגוהו במזבח ה' ... ומה

ולמה נהרג?¹⁸ שכן צוהו דוד אביו: "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה" (מלכים א ב ה). אתה מוצא בשעה שכתב דוד ליואב: "הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחוריו ונקמה ומת" (שמואל ב יב טו), עשה כך ונהרג. נתקבצו כל ראשי החיילים על יואב להרוג, שהיה (אוריה) ראש הגיבורים, שכך כתיב בו: "אוריה החתי - כל שלשים ושבעה" (שמואל ב כג לט). הראה להם את הכתב.¹⁹ לפיכך כתיב: "את אשר עשה לי יואב בן צרויה".²⁰

– "אֲשֶׁר עָשָׂה לְשָׁנִי שָׂרִי צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן יִתְרִי וַיַּהַרְגֵם וְכו' " (מלכים א ב ה). לפיכך כתיב: "ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם" (שמואל ב ג כט). - עמד דוד וקלל את יואב וידעו כל ישראל שלא היה מדוד ונתפייסו.²¹ וצוה לשלמה בנו שיהרוג אותו, שהיה יואב בן אחותו של דוד והיה מבקש להביאו לעולם הבא.²² כיון שבקש שלמה להרוג אותו, אמר יואב לבניהו: לך אמור לשלמה: אל תדינני בשני דינין. אם תהרגני - טול מעלי הקללות שקללני דוד אביך. ואם לאו, הנח אותי בקללות. מיד: "ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו".²³

א"ר יהודה: כל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד. "זב" - מרחבעם בן שלמה ... "מצורע" - מעוזיהו ... "מחזיק בפלך" - מאסא ... "נופל בחרב" - מיאשיה ... "חסר לחם" - מיהויכין ...²⁴

ירושלמי מכות פרק ב הלכה ו - יואב ברח לסנהדרין

... ואני אומר לא מזבח קולט ולא גג קולט ... אין לך קולט, אלא שש ערי מקלט בלבד.²⁵ ואיפשר יואב דכתיב ביה: "תחכמוני ראש השלישי" היה טועה בדבר זה? א"ר נתנחומא: לסנהדרין ברח, כהדא דתני: הרוגי בית דין נכסיהן ליורשין, הרוגי מלכות נכסיהן למלכות.²⁶ אמר יואב: מוטב שאיהרג בבית דין ויירשוני בני ואל יהרגני המלך ויירשני. כד שמע שלמה כן. אמר: לממונו אני צריך? מיד והסירותי דמי חנם - אין ממונו חנם.²⁷

שומר: לא, כי פה אמות, לא אמר אלא לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב. ועוד בדבריהם ז"ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר: יושב בשבת תחכמוני, לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרוג בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח? והלא הוא הרג אבנר ועמשה בערמה! ושלמה שלח להוציאו משם ולדונו בבית דין. אלא אמר יואב: הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן. מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי. וזה שומר: לא, כי פה אמות. ולדעת בעל זה הדרש, בא טעם 'וקברתו' יפה, כלומר: פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו".

¹⁸ נראה ששאלת המדרש כאן מתייחסת לפיסקה השנייה של המדרש לעיל (ראו הערה 15), שהרי לפי הפיסקה הראשונה יואב היה מורד במלכות ולפיכך נהרג (ראו הערה 14). אבל המדרש ממשיך ופותח נושא חדש. סיבה אחרת (שנייה) מדוע נהרג יואב, בהסתמך על הפסוק שיווא מיד: "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה". מהו הדבר הנורא שעשה יואב לדוד בחייו שבגינו מגיע לו עונש מות? "אשר עשה לי יואב בן צרויה" - יש בין דוד ויואב חשבון נוסף.

¹⁹ החיילים של אוריה שראו שיואב נתן פקודת נסיגה שהפקירה את מפקדם וגרמה להריגתו, התקוממו על יואב והוא נאלץ להראות להם את הכתב, היינו את פקודתו של דוד להפקיר את אוריה. בכך גילה יואב את סודו של דוד והפר את אמונו.

²⁰ זה הדבר הנורא שעשה יואב לדוד שגילה את תוכניתו הערמומית להרוג את אוריה! נראה שמדרש זה, שלא ברור מהיכן לקח את הרעיון, מציג את כתב האישום הכי חמור של דוד בפרשת אוריה ובת שבע. זה הסוד שיואב מחזיק שיותר משיכול להזיק לדוד שכבר על ערש דווי, יכול להכתים את מלכותו של שלמה שנולד מקשר זה! על כגון זה נאמר דין התורה: "וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות"? נראה שהפלגנו מאד מדין התורה המקורי. תאמר פשוט: מורד במלכות!

²¹ בקטע זה מתייחס הדרשן להמשך דברי דוד במקרא אשר מוסיף עוד סיבה לסגירת החשבון עם יואב: "ואשר עשה לשני שרי צבאות ישראל" - הריגת אבנר ועמשה; ואף מוסיף את הקללות שקלל דוד את יואב לאחר הריגת אבנר. שם, בתחילת ספר שמואל ב, באמת ניתן היה להאשים את יואב שחרחך מלחמה בין בית שאול ובית דוד ופחד שדוד ימנה את אבנר שר הצבא במקומו, כחלק מהברית שהוצעה לו (ע"י אבנר) לאיחוד יהודה וישראל תחת שלטונו.

²² דוד דואג לעולם הבא של יואב אחיינו. שתהא מיתתו כפרתו ויזכה לחיי נצח.

²³ יואב "זכה" אפוא לפחות להסרת הקללות שקלל אותו דוד

²⁴ סוף דבר, מדרש זה הוא מהחמורים ביותר שנאמרו על דוד. הרצחת (את אוריה) וגם ירשת (את בת שבע אשתו) וגם הכחשת (את כתב דין המוות שהוצאת על אוריה) וגם קללת את שר הצבא שלך שהוא אחיין שלך אבל המשכת איתו עוד שנים רבות לצדך. שר צבא שאולי היה איש קשה ותקיף (שמואל ב ג לט), אבל עמד לצדך בכל מלחמותיך וברגעיק הקשים ביותר: כשנדרפת ע"י שאול, כשנסת מפני אבשלום בנך כששבע בן בכרי מרד עליך ועוד. אותו שר צבא, ראש הסנהדרין לפי חז"ל, שניסה למנוע ממך מלמנות את עם ישראל ללא צורך, אך אתה לא שמעת ובאה מגפה על עם ישראל (שמואל ב פרק כד). ובידי מי אתה, דוד, מפקיד את צו ההריגה של יואב אחיינך? בידי הבן שנולד מבית שבע שאת בעלה הרגת! הוא האיש המתאים לקחת נקמת גילוי "סוד אוריה"?

²⁵ פרשני הירושלמי (פני משה) מסבירים שהכוונה כאן היא שהמזבח לא קולט בדומה לעיר מקלט ולא יכול לבוא במקומו. אין הוא תחליף לגלות בעיר המקלט ובדאי לא מפלט לרוצח בודן. זו הצלה רגעית ולכן תמיהה על יואב שבחר לאחוז בקרנות המזבח.

²⁶ ראו תוספתא סנהדרין פרק ד הלכה ו: "הרוגי בית דין נכסיהם ליורשיהם הרוגי מלך נכסיהם למלך".

²⁷ השוו עם נוסח הבבלי על הטעויות שעשה יואב, מסכת מכות יב ע"א: "אמר רב יהודה אמר רב: שתי טעויות טעה יואב באותה שעה, דכתיב: וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח (מלכים א ב כח), טעה - שאינו קולט אלא גג, והוא תפס בקרנותיו; טעה - שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים, והוא תפס מזבח של שילה. אביי אומר: בהא נמי מיטעא טעה, טעה - שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו, והוא זר היה". עפ"י הבבלי, יואב, כפשוטו של מקרא, החזיק בקרנות המזבח ממש, אלא שטעה בהלכות קליטת המזבח. עפ"י הירושלמי, לעומת זאת, מזבח כאן הוא במובן סימבולי. לא מזבח ממש, אלא סנהדרין שמשולה למזבח. האם הירושלמי בא לנטרל את כל הדין של אחיזה בקרנות המזבח שמקורו, כך אמרנו בתחילת דברינו במנהג קדום שהתורה מנסה לעקור? אי אפשר לרוץ לבית המקדש, למקום עבודת הקודש, ולחשוב ששם יהיה מפלטו של רוצח, בשגגה ובוודאי בודן. המקלט האמיתי הוא דין

" וישלח ביד בניהו ויפגע בו וימיתיהו ויקברוהו בביתו במדבר" - וכי מדבר היה ביתו? אלא ללמדך שכיון שמת יואב שר צבא ישראל נעשו ישראל כמדבר ...²⁸

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו פרשה יא – יואב ברח לסנהדרין!

"ואלה המשפטים אשר תשים" - נמצינו למדין שסנהדרין באין בצד מזבח. אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנאמר: "וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח" (מלכים א ב כח).²⁹

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות כא יד – מקור כוחה של סנהדרין בדיני נפשות

וכי מנין שתהא סנהדרין סמוכה למזבח? תלמוד לומר: "מעם מזבחי תקחנו למות". ומנין שאין ממיתין אלא בפני הבית? תלמוד לומר: "מעם מזבחי תקחנו למות". הא אם יש מזבח - אתה ממית, ואם לאו - אי אתה ממית.³⁰

רד"ק מלכים א פרק ב פסוק כח – הריצה למזבח וההחזקה בקרנותיו היא המרידה

וטרם שהרג שלמה אדניהו לא היה מפחד, כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה.³¹ ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו. וכששמע שהרג אדניהו ושגרש אביתר מהיות כהן, פחד על עצמו וינס אל אהל ה' ששם היה הארון בירושלים והחזיק בקרנות המזבח להימלט שם.³² כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון. ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד "ועשית כחכמתך", והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו. וכיון שהוגד לו לשלמה כן כי הלך והחזיק בקרנות המזבח, אמר: זהו קצת מרד שחושב להינצל מידי, והנה הוא עדיין בדעתו ובמרדו כיון שנס מפני, ואני לא אמרתי להמיתו. לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו.³³

שבת שלום

משפטים תשימו, שקלים תרימו, אדר תברכו ומחר תחדשו³⁴

מחלקי המים

התורה: גלות בעיר מקלט לרוצח בשגגה ודין עונש מוות לרוצח בזדון. לתוך עולם הלכתי זה, מתפרצת דמותו של שלמה וכוחם של מלכי בית דוד שעושים דין לעצמם ולא נותנים למי שיש להם חשבון איתו, גם את הזכות להישפט בבית משפט ע"י דין תורה. גם לא למי שהוא בעצם ראש הסנהדרין. ואם הבעיה היא שהממון ילך ליורשים (ראו ההבדל בין השיקול פה של העדפת בית דין ובין השיקול של מדרש במדבר רבה לעיל של העדפת מיתה בידי המלכות, בין קבורה לירושה) – אין שלמה צריך לממונו של יואב. שילך הממון ליורשיו ובלבד שבית דוד יקח את נקמתו ויסגור את חשבונותיו עם אויביו שהיו פעם אוהביו ומגיניו.

²⁸ ומה יצא לנו מכל החשבון המפותל של דוד ומה שעשה שלמה שהרג את יואב? בית דוד נענשו ועם ישראל חזר לתקופת המדבר. ²⁹ כך גם במכילתא בפרשתנו, משפטים - מס' דנזיקין פרשה ד: "מעם מזבחי תקחנו למות, למות ולא לדון ולא ללקות ולא לגלות. - מעם מזבחי תקחנו למות, נמצינו למדין שסנהדרין בצד המזבח; אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר: וינס יואב אל אהל ה' ויחזק וגו'". ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כא פסוק (יד): "וכי מנין שתהא סנהדרין סמוכה למזבח? ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות. ומנין שאין ממיתין אלא בפני הבית? תלמוד לומר: מעם מזבחי תקחנו למות. הא אם יש מזבח - אתה ממית, ואם לאו - אי אתה ממית". מטרת כל הדרשות האלה היא למצוא סימוכין לכך שבית הדין הגדול ישב בסמוך למקדש. אלא שאגב אורחא, אנו למדים שיואב לא רצה למזבח ממש, אלא לסנהדרין, כשיטת הירושלמי. ואם כך, שלמה שציווה לבניהו לפגוע בו, פגע גם בסמכותו וכוחו של בית הדין (ובהלכה שקבע רמב"ם, ראו לעיל). שלמה עושה כרצונו באלה שבעיניו הם מורדים במלכות ונוהג בשיטת: "מלך לא דן ולא דנים אותו", אלא דא עקא שהלכה זו נאמרה על מלכי ישראל ולא על מלכי בית דוד (סנהדרין יט ע"א).

³⁰ לקראת סוף דברינו נחזור על מכילתא זו שהבאנו בהערת השוליים הקודמת ונתבונן בה שוב. הכח של סנהדרין לדון בדיני נפשות בא לה מכה פסוק זה. רוצח לא יכול להימלט בריצה אל המזבח, אבל מי ידון אותו? על כרחי יושבת הסנהדרין בסמוך למזבח, בלשכת הגזית ודנה דיני נפשות. מהקרה אל המקדש יש לה את הכח והסמכות לדון דיני נפשות. ראו גמרא עבודה זרה ח"ב וכן גם סנהדרין מא ע"א שמרגע שגלתה סנהדרין בתוך הר הבית מלשכת הגזית לחנות, בטלו דיני נפשות: "כיון דחזו דנפשי להו רוצחין ולא יכלי למידן, אמרו: מוטב נגלי ממקום למקום כי היכי דלא ליחייבו, דכתיב: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא, מלמד שהמקום גורם". הגמרא שם לא מביאה אסמכתא לדין זה ונראה שהאסמכתא היא המכילתא לעיל.

³¹ לפני שנהרג אדניהו לא פחד יואב על חייו כי לא ידע את הציווי של דוד לשלמה: "ולא תוֹרֵד שִׁבְתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֵל". ³² הפסוק אומר: "והשמועה באה על יואב כי יואב נטה אחרי אדניהו וכו'". רש"י מפרש שהשמועה ששמע יואב היא: "מצוות דוד שציווה להורגו וידע ששלמה שונאו". אך רד"ק מפרש שהשמועה היא שאדניהו הומת. יואב הרי תמך באדניהו.

³³ הריצה של יואב אל המזבח שהיה אז בירושלים (לא המזבח שבגבעון) וההחזקה בקרנותיו, נחשבה בעיני שלמה למרד במלכות. אבל כפי שכתב רמב"ם לעיל, במקרה זה כן מועילה החזקה במזבח ויש להביא את הנמלט לדין כהלכה. לפיכך, נזקקו שלמה ודוד לעילה של הריגת אבנר ועמשא שכבר דנו בה לעיל. בין כך ובין כך, לא ניקתה מלכות שלמה ולא ניצל בית דוד משפיכות דמים זו שיסודה בהרג אוריה ועל כך כבר הערנו לעיל במדרש במדבר רבה ולא נחזור על כך. קללות דוד ליואב שבו על צאצאיו.

³⁴ דף זה נכתב בשנת תשס"ז בה פרשת משפטים הייתה גם פרשת שקלים ומברכים חודש אדר שחל ביום ראשון. שילוב זה אגב, איננו כל כך נדיר.